

Яворський В.М. *

ПРАВО НА ЖИТТЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ ОBOB'ЯЗКІВ МВС

1. Заборона позбавлення життя за винятком визначених законом випадків *Смертна кара*

Україна ратифікувала Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та додаткові Протоколи № 6 та № 13 до Європейської конвенції про захист прав людини, що в сукупності забороняють смертну кару за будь-яких обставин.

Міністр МВС Ю.Луценко 15 квітня 2008 року на зустрічі з журналістами заявив, що він особисто виступає за відновлення вищої міри покарання у вигляді розстрілу за особливо тяжкі злочини проти особи.[1] Ця заява викликала хвилю громадського протесту[2], оскільки звучала не просто від політика, а від міністра, що реалізує державну політику в сфері охорони правопорядку.

УГСПЛ 19 квітня 2008 року випустила відкрите звернення з приводу пропозицій повернення кари смертю, в котрому різко засудила спробу політичного маніпулювання смертною карою.[3]

Згодом, 22 квітня 2008 року, Міністр МВС додав до своєї позиції, що смертну кару необхідно відновити з відстрочкою виконання на 10 років: «Упродовж цього періоду (10 років) засуджений до страти матиме можливість оскаржити рішення суду в усіх інстанціях, передбачених законодавством», – пояснив міністр.

Не зважаючи на громадський осуд такої позиції, Міністр публічно не змінив своєї позиції, хоча й припинив робити такі заяви.

2. Здійснення державою заходів щодо охорони життя: захист життя осіб, що перебувають під контролем держави

Держава є відповідальною за життя осіб, котрі перебувають під її контролем, наприклад, у місцях позбавлення волі чи тимчасового затримання.

Істотною проблемою є численні порушення права на життя в місцях тимчасового затримання особи (ІТТ тощо).

3. Обов'язок держави забезпечити ефективне розслідування позбавлення життя

Держава зобов'язана забезпечити виконання законів, що забороняють свавільне позбавлення життя, через забезпечення належного розслідування всіх підозрілих випадків позбавлення життя. Таке розслідування повинно мати такі ознаки, як оперативність і невідкладність, ефективність і незалежність.

Достатньо часто розслідування відбувається з порушенням указаних принципів.

Доцільно також проаналізувати ситуацію щодо захисту людей від незаконного позбавлення життя, що також показує й ефективність проведеного розслідування.

Слід додати, що кількість зареєстрованих злочинів показує статистику тільки щодо відкритих кримінальних справ. Проте не рідко такі справи можуть і не відкриватися, особливо у суперечливих випадках чи коли є певна зацікавленість слідчих. Особливо часто

*Виконавчий Директор УГСПЛ

відмови в порушенні кримінальної справи відбуваються у випадках позбавлення життя працівником правоохоронного органу, смертей у лікарнях, смертей у наслідок ДТП, смертей у місцях позбавлення волі тощо.

Злочини, що спричинили смерть потерпілого[4]

		Зареєстровано злочинів			Відсоток розкриття, %		Розслідувано злочинів (розкрито)[5]		Не розкритих злочинів на 1.01.2008
		2007	2008	динаміка, %	2007	2008	2007	2008	
Окремі види злочинів	Умисне вбивство (та замах)	2906	2707	-6,8	93,7	93,1	2990	2802	7103 (209 у 2008 році)
	Умисне тяжке тілесне ушкодження	5486	5055	-7,9	88,8	91,4	5189	4972	17939 (465)
	у т.ч., що спричинило смерть потерпілого	1850	1633	-11,7	92,8	94,2	1802	1687	--
	Порушення правил безпеки дорожнього руху	1352	11294	-16,5	65,8	76,4	10193	10369	--
	у т.ч., що спричинило смерть потерпілого	3569	2852	-20,1	64,8	77,6	2581	2629	9472

Більшість заяв про вчинення злочину повертається без порушення кримінальної справи (за даними МВС – близько 75 %). Без порушення кримінальної справи провести належно розслідування практично не можливо, зокрема, не можна проводити судово-медичні експертизи чи застосовувати інші слідчі дії (наприклад, обшук). У багатьох справах, навіть не допитуються свідки подій, не кажучи вже про вжиття всіх заходів для розслідування злочину. Свідок також не несе кримінальної відповідальності за дачу неправдивих свідчень, коли кримінальна справа ще не порушена. Пізніше відмови в порушенні кримінальної справи можуть скасовуватися судами, проте частіше це не впливає на ефективність розслідування. Жертвам злочинів ускладнений, а у випадку відмови у відкритті кримінальної справи, не можливий доступ до матеріалів розслідування. Їх практично ніколи не інформують про хід розслідування. Також існує проблема з визнанням процесуального становища потерпілого у відкритих кримінальних справах, що робиться за окремою постановою слідчого.

Наприклад, у справі Кац та інші проти України (заява № 29971/04), що була згадана вище, Європейський суд з прав людини в рішенні від 18 грудня 2008 року постановив порушення, окрім іншого, статті 2 Європейської конвенції, що встановлює процесуальні обов'язки щодо охорони права на життя. Зокрема, суд установив, що в цій справі не було проведено ефективного та незалежного розслідування смерті Ольги Біляк у СІЗО. Справа розслідувалася Прокуратурою 4 роки та 9 місяців і розслідування ще триває. Упродовж цього часу суди тричі скасовували постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. Прокуратура, у свою чергу, не виконувала дії, що були причиною цих рішень судів. Крім того, прокуратура постійно ухилялася дослідити головну, на думку потерпілих, причину смерті Ольги Біляк – якість наданої медичної допомоги. Крім того, певні слідчі дії,

а саме допит однокамерників померлої здійснювався адміністрацією СІЗО, що не відповідає критерію незалежності розслідування. Прокуратура не робила спроб опитати цих 8 осіб. Також впродовж розслідування були порушені права потерпілого. Зокрема, не визнавався їхній статус, відмовлялося в доступі до результатів розслідування, не повідомлялося про хід розслідування, їх не повідомляли про не продовження розслідування тощо.

Раніше Європейський суд з прав людини визнавав неефективним розслідування в справі *Гонгадзе проти України*[6] у контексті серйозних затримок і прогалин у слідстві, що підривають здатність слідства встановити причину смерті або відповідальних осіб, чи то прямих виконавців, чи то тих, хто замовив або організував злочин.

Усі ці справи показують про комплекс істотних системних проблем у розслідуванні смертей осіб, що виникають у дуже багатьох справах.

Прокуратура також погоджується, що розслідування проводиться повільно, нерідко кримінальні справи порушуються несвоєчасно, а першочергові слідчі дії провадяться неякісно. Поширення набули факти прийняття незаконних рішень про зупинення досудового слідства і закриття справ. У наслідок цього протягом 2008 року прокуратурою було скасовано 59,1 тис. постанов про зупинення слідства, 6,5 тис. постанов про закриття кримінальних справ, надано 57,6 тис. письмових вказівок.

Прокуратура визнає, що часто огляди місця події за фактами виявлення трупів людей проводяться не слідчими, а дільничними інспекторами, дізнавачами, без залучення судово-медичних експертів. Така практика в подальшому призводить до винесення незаконних процесуальних рішень, у тому числі – про відмову в порушенні кримінальних справ за наявності ознак насильницької смерті. Торік прокурорами скасовано з одночасним порушенням за ст. 115-119 КК України 48 таких постанов.

Загалом, за даними Генеральної прокуратури, нерозкритими залишаються понад 118,8 тис. злочинів, або кожен третій із числа вчинених у 2008 році. Загальна кількість нерозкритих злочинів, з урахуванням минулих років, перевищила 2 мільйони, з яких понад 1 мільйон – тяжкі та особливо тяжкі, більше 7 тисяч умисних вбивств та понад 9 тисяч дорожньо-транспортних пригод із смертельними наслідками.[7]

4. Рекомендації

1) Запровадити ефективні незалежні механізми розслідування смертей, особливо тих, що були викликані діями представників правоохоронних органів.

2) Покращити внутрішній контроль за розслідуванням смертей особи.

3) Змінити кримінально-процесуальне законодавство з метою надання більших прав потерпілим, у тому числі родині загиблих, та збільшення їхнього впливу на хід розслідування. Зокрема, слід надати обов'язкову можливість потерпілому ознайомитися з усіма матеріалами розслідування після його завершення.

4) Запровадити належні механізми дотримання законодавства в роботі правоохоронних органів, а також забезпечити належний контроль з боку держави і громадськості.

Література:

1. Луценко хоче, щоб смертну кару відновили // Інформаційне агентство „УНІАН”, 15.04.2008 14:24, <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/187527>; Луценко хоче відновити смертну кару в Україні // „Новинар”, 15 квітня 2008, 13:31, <http://novynar.com.ua/politics/25102>.
2. Див. Зокрема: Правозахисник: заяви Луценка про смертну кару – абсурд // ТСН.ua, 15 квітня 2008, 18:05, <http://tsn.ua/ua/ukrayina/pravozahisnik-zayavi-pro-smertnu-karu-absurd.html>.

3. Відкрите звернення з приводу пропозицій повернення кари смертю в Україну // Сайт УГСПЛ, <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1208587531>.
4. За офіційною статистикою МВС України за 2008 рік. Доступно на сайті МВС: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/control/main/uk/publish/article/170319;jsessionid=3114654682FFD6EE8BE566DE33BF2FCD>.
5. Маються на увазі кримінальні справи, передані до суду. Слід додати, що за даними ДСАУ в середньому 11-14 тисяч кримінальних справ щорічно повертаються з суду назад на додаткове розслідування (в порядку статей 232, 246, 281 та 249-1 КПК), що становить приблизно 6-8 % від загальної кількості кримінальних справ.
6. Заява № 34056/02, рішення від 8 листопада 2005 року, <http://khpg.org.ua/index.php?id=1179236218>.
7. Інформація «Про стан законності в державі за 2008 рік» (відповідно до статті 2 Закону України «Про прокуратуру»).